

אמש הקרני אבא את ההלל מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א דברי אגדה שבת הגדול תשע"ח

ומבואר ברמב"ם שאין זה רק בכלל מאתים מנה דמי שמתחיל מארמי אוכד עמי כבר כלל בתוך דבריו את הדעה הסוברת שמתחיל מעבדים היינו, אלא הן שתי דעות חלוקות בעיקר טעם ההזכרה, שהרי הרמב"ם מסיים לכל שיטה מה הוא הסיוע של השבחה, והיינו שיש כאן שתי מהויות שונות של סיפור: [א]. המצב הרוחני של עם ישראל. [ב]. המצב הגופני של עם ישראל. וכאשר מספרים בליל הסדר מתעסקין בב' הגאולות גם יחד.¹

ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו

ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו, עבד נתון ברשות אחרים ואילו בן חורין נתון ברשות עצמו, אמנם ישנו עוד סוג של שיעבוד שאדם אינו נמצא ברשות עצמו אלא ברשות אחרים, וזהו כאשר הדעת שלו שבויה, וגם בזה ישנם שני מצבים כאשר הדעת שלו שבויה ביד אחרים וכן כאשר הדעת שלו שבויה אצל יצרו.

בן חורין אמיתי זה מי שדעתו נקיה והחלטתו לא מונעת משום דבר אחר מלבד האמת הצרופה, הוא לא נגרר בדעותיו אחרי אחרים אם הוא לא מבין את מעשיהם כמו כן הוא לא נגרר אחרי יצרו, הוא שליט על מעשיו לעשותם כפי שהדעת קובעת.²

להגיע לאותה דרגה של בן חורין צריכים את ההכרה האמיתית של האמונה שאז האדם מכיר ויודע שקט ובוטח במי שאמר והיה העולם.

אבא לא משקר את בנו

סיפור יציאת מצרים כל כולו הוא הנחלת האמונה בכלל ישראל, כלל יסודי בידינו בהלכות "אמונה" שאב לא משקר את בנו, וכפי שכתב הרמב"ן דברים פ"ד פ"ט עה"פ והודעתם לבניך ולבני בניך "כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דברי הבל ואין בהם מועיל" זהו בעצם היסוד שמחזיק אותנו בכל דור ודור, שאבותינו סיפרו לנו על יציאת מצרים ועל מעמד הרב סיני.

וז"ל לשון הרמב"ם פ"ח מיסודי התורה ה"א משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאה, לא להביא ראיה על הנבואה, היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למוזן הוריד לנו את המן, צמאו בקע להן את האבן, כפרו בו עדת קרח בלעה אותן

¹ ובמק"א הארכנו להביא שכל סדר אמירת ההגדה איירי בשתי הגאולות גאולת נפש וגאולת הגוף.

² הסבא מקלם היה פועל על החלטותיו שיהיו "נקיות", ולכן כאשר היה לו נידון האם ללכת לשמחה של פלוני או לא, כאשר הצטרפו לזכר שיקולים מסויימים, הוא היה ניגש למקום השמחה ולפני הכניסה למקום היה עורך את חשבונותיו אם כן אם לאו, וסיבת ההנהגה הנדירה הזו היתה כיון שפעמים ישנם סיבות אחרות שמונעות את האדם ובהצטרף כמה סיבות ביחד הוא מחליט, וכגון אם המקום רחוק או שהקור שולט, ויתכן שבאמת היה צריך ללכת לשמחה אבל החליט שלא ללכת לא מחמת החלטה אמיתית אלא בגלל סיבות צרדיות.

חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים
איתא במשנה פסחים דף קטז: וכך אנו אומרים בסדר ההגדה, בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, והקשה הסבא מקלם שבכל מקום שאמרו חייב כולם משתדלים לקיים ואפילו מצוה דרבנן כמו דאיתא במגילה דף ד: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום, וכן שם דף ז: חייב איניש לבסומי. וכאן גבי חיוב זה הביאו ראיה מפסוק בעבור זה עשה ה' לי, לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר ואתנו הוציא משם. ולכאורה הדבר קשה עד למאוד לקיים חיוב זה, ובפרט שלשון הרמב"ם פ"ז מחוז"מ הלכה ו' כאילו הוא בעצמו יצא עתה ממצרים. ואיך אפשר לומר לשון חייב שהוא חיוב על כל אחד, בדבר שאולי אחד או שניים בדור יכולים לקיימו.³

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

איתא במשנה פסחים דף קט"ז ע"א מתחיל בגנות ומסיים בשבח ונחלקו האמוראים מה הביאור של המשנה מתחיל בגנות רב אמר מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ושמואל אמר עבדים היינו. ועיין לשון הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז' ה"ד "וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבתנו ליחודו", וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח".

³ נחלקו הראשונים במהות החיוב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים: באבודרהם ביאר שהכוונה כפשוטו שאדם יראה ויביט בעצמו כאילו הוא היה עבד ויצא לחירות ממצרים, וזהו שאמר הכתוב וזכרת כי עבד היית במצרים. ובשבולי הלקט ביאר דקאי על מה שכתוב בתחילת ההגדה עבדים היינו ואילו לא הוציא הקב"ה אותנו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. וכן ביאר בתוס' רי"ד ובאורחות חיים.

והקשה בהגדת תולדות אדם מבעל החיי אדם, דלא מובן תירוץ הראשונים שחייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, בגלל שאילו לא נגאלו אבותינו גם אנו היינו עבדים, דא"כ בפורים אמאי אומרים שעשה ניסים לאבותינו ולא אומרים שעשה ניסים לנו, שהרי אילו אבותינו לא היו נגאלים גם אנו לא היינו חיים. ומביא מבעל הש"ך על התורה שכל נשמות ישראל נשתעבדו במצרים, ואדם צריך להרגיש כאילו הוא היה שם ונגאל.

ורבי יעקב מליסא בהגדת מעשה ניסים מבאר שיעיקר הנס במצרים היתה הגאולה, וגאולה עניינה "קנין" שהקב"ה קנה אותנו לעבדים, ובזה אנו ובני ישראל היוצאים ממצרים שווים שנקנינו גם אנו לעבדי המלך.

והנה הבאנו בשנים עברו את פירושו של הרמח"ל במאמר החכמה, שביאר שעניין גאולת מצרים ממשיך בכל דור ובכל ליל פסח נעשה גאולה ממש, והוא כעניין האדם המקצב עץ אחד, שמכה בו הכאה אחר הכאה עד שקוצב אותו לגמרי, וכן אנו עושים בכל שנה ושנה.

² באחד השנים התארה החתן סופר בליל הסדר אצל הדברי חיים, שאל אותו הר"ח מה אומרים אצלכם בליל הסדר, ענה לו החתן סופר מבארים מה היא הכוונה "לעבודתו".

את המסורת מעביר האבא לבן

מזבא שאחד מתלמידי ישיבת מיר שאל את המשגיח רבי ירוחם זצ"ל שיש לפניו שתי אפשרויות להיות בליל הסדר, או אצל החפץ חיים או אצל הוריו, היכן יעדיף להיות. ענה לו המשגיח שעדיף להיות אצל הוריו, והביא לו ראיה לדבר מדברי רש"י פרשת שופטים עה"פ "ויאמר אליו גדעון ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ה'" ופרש"י [ו', י"ג] פסח היה, אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתי שהיה אומר "ביצאת ישראל ממצרים", ולכאורה יש לתמוה שהרי גדעון היה אז בגיל מי שנים ומינו אותו שופט על עם ישראל, וכי לא ידע על עניין יציאת מצרים מפי מלמדיו וכו' ולמה אמר אמש הקרני אבא את ההלל, ולמד מכאן המשגיח שיש ענין מיוחד להיות בליל הסדר אצל האבא.

יש הבדל בין מה שתלמיד לומד מרבו לבין מה ששומע מאביו, מה שאדם שומע מאביו הופך להיות באופן טבעי חלק ממהותו שלו, וכמו כל ההנהגות והתנהגויות שאדם רואה מקטנותו בביתו, כאשר ילד גדל אזי מה שרואה מול עיניו הופך להיות חלק מהמושכל ראשון שלו, זו ידיעה הרבה יותר שתודרת אליו עמוק יותר.

הגע עצמך כאשר שואלים את הבן באיזה ישיבה אבין למד או מאיזה מדינה הגיעו הוריו, הוא עונה את התשובה לא בגלל שהוא "מאמין" אלא זה הפך להיות אצלו ידיעה בסיסית. ולמרות זאת הידיעה הזאת הוא קיבל מסיפור דברים.

את סיפור יציאת מצרים מקיימים באופן שבו האבא מספר לבן שאז האמונה הופכת להיות לחלק מהמהות הפניית של הבן.

מצוה לספר ביציאת מצרים כל הלילה

המצוה של סיפור יציאת מצרים היא היא היסוד של כל האמונה, ולכן יש הדגש מיוחד לעסוק ביציאת מצרים כל הלילה, ובצורה מסויימת זאת שהאב מספר לבנו, וכך נוהגים בכל בתי ישראל וכך נהגו כל הדורות מאז יציאת מצרים ומתן תורה. כל זאת לגרום לשרשרת הרצופה של האמונה, לצערנו אנו רואים מה קורה במקומות שהיה ניתוק בשרשרת הזו, כבר לא היה אב שייספר לבנו, וממילא מתחילים לשאול שאלות, הציווי של למען תספר באזני בנך ובן בנך הוא למנוע שאלות ולהמשיך את המסורת לכל הדורות.¹

וכמו שאמר דוד המלך [תהלים ע"ח, ה' ו'] "ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיע לבניהם למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם.

¹ וחכ"א הוסיף שאיתא במשנה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, ויליע מהיכן הגיעו התלמידים ולמה לא היו ליד רבותיהם, אלא שאת ליל הסדר צריכים לעשות במחיצת האבות.

² היהודי הקדוש שאל את תלמידו הרבי ר' בונים מה הפסוק שגורם לו להתעורר ענה לו מהפסוק "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא את אלה" ענה לו היהודי הקדוש מפסוק זה גם גוי יכול להתעורר, יהודי צריך להתעורר מהפסוק "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים".

הארץ, וכן שאר כל האותות, ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם, ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת, ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בן יאמינו לעולם, מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה.

לכאורה יש להתבונן בדברי הרמב"ם דמאחר שאין מקור לנאמנות שהיא עומדת לעולם כאשר היא מבוססת על אותות ומופתים אלא רק כאשר היא מבוססת על ראיה חושית, א"כ איך יגיעו למצב של בן יאמינו לעולם, והרי הדורות הבאים אחריהם לא ראו את מעמד הר סיני. וכל מה שישמעו ויקראו וילמדו לכאורה הוא עדיין לא בבחינה של ראיה חושית.²

וצריך לומר שיסוד הדברים הוא ממש כדברי הרמב"ן הנ"ל "כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דברי הבל ואין גם מועיל" והיינו שזו בחינה של העברת האמת שלא שייך לכפור בה.

כאשר אבא מעביר את המסורת לבן הרי זה כאילו ממש הבן ראה את מעמד הר סיני ואת יציאת מצרים, וזה הרבה יותר מאשר אמונה שבנויה על מחקר והסתברות כמו שאברהם אבינו השיג שראה שבירה דולקת, אלא זו אמונה שמבוססת על ידיעה.³

וכן מצינו עוד בדברי הראשונים והקדמונים, עיין בדברי האבן עזרא עה"פ בתהילים [מ"ד, ב'] "אבותינו סיפרו לנו פעל פעלת בימיהם" וז"ל והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים ונאמנים, ועוד טעם "אבותינו" שכל אב אהב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת.⁴

וכן בדברי המצודות דוד עה"פ בתהילים [ע"ח ג' ד'] "אשר שמענו ונעם ואבותינו ספרו לנו מספרים תהילות ה' ועוזו ונפלאותיו אשר עשה" וז"ל "ואין מדרך האב להשריש בלב בנו סיפורי שקר".

"שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר", איך עינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר, התשובה לכך היא כיון שיש לנו מסורת מסודרת שאבא מספר לבן, זהו כל עניין המצוה לספר ביציאת מצרים ולקיים מצות והגדת לבנך, ביום שבו עם ישראל התהווה לעם הצטוונו להעביר את המסורת הזאת מאב לבן, בעזרה הברורה ביותר ובדרך של שאלה ותשובה, ועושים הכל כדי שגם התינוקות לא יישנו, וכל זאת למה כדי להעביר את המסורה מאב לבן.

¹ ובספר מעשה רוקח על הרמב"ם ביאר שנשמות כל ישראל היו במעמד הר סיני.

² ואיתא בגמ' קידושין דף ל' ע"א אמר ריב"ל כל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני שנאמר "יהודעתם לבנך ולבני בניך" וסמך ליה "יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחרב". חזינו שהעברת התורה לבן זהו ממש יום אשר עמדת בחורב.